

§ 19. Падоўжаныя зычныя, іх вымаўленне і правапіс

Успамінаем і паўтараем

142. Прачытайце тэкст. Дайце яму загалолак у форме пыталнага сказа.

Здаўна беларусы выкарыстоўваюць у маўленні прывітальныя словы і выразы з пажаданнем дабра і здароўя: «Добры дзень!» («Дабрыдзень!»), «Здароў!», «Здарова!», «Добрага здароўя!».

Цікава, што павітацца па-беларуску можна пры дапамозе пыталных выразаў: «Што чуваць?», «Што ў Вас новага?», «Як жыццё-быццё?», «Як Ваша здароўечка?». У роднай мове ёсць цудоўныя прывітальныя звароты «Як маешся?» і «Як маецеся?».

Пыталныя выразы звычайна ўжываюць пасля іншых вітанняў, напрыклад: «Прывітанне! Як маецеся?», «Маё шанаванне! Як Ваша здароўечка?» (*Паводле С. Зеланко*).

Выпішыце з тэксту словы з падоўжанымі зычнымі гукамі. Падкрэсліце літары, якія абазначаюць падоўжаныя зычныя.

Паміж якімі гукамі зычныя могуць вымаўляцца падоўжана?

Якія прывітальныя словы і выразы выкарыстаеце вы пры сустрэчы з сябрам, настаўнікам, суседкай, дзядулем, урачом?

У беларускай мове ў становішчы паміж галоснымі зыч-
ныя гукі [л'], [н'], [з'], [с'], [дз'], [ц'], [ж], [ш], [ч] могуць
вымаўляцца падоўжана. Такое іх вымаўленне на пісьме
перадаецца падвоеным напісаннем адпаведных літар: *Ку-
палле, жыццё, падарожжа, печчу, зацішша*.

Падоўжаны гук [дз'] перадаецца на пісьме спалучэннем
літар *ддз*: *суддзя, разводдзе*.

143. Прачытайце словы, прыведзеныя ў табліцы.

З лацінскай мовы	З грэчаскай мовы	З французскай мовы
клас інтэлект	праграма алергія	пасажыр акардэон

Чаму ў гэтых словах падаўжэння зычных не адбываецца?

Падаўжэння зычных не адбываецца:

• у запазычаных словах: *алея, група, Ала, Іна.*

В ы к л ю ч э н н е: *ванна, мадонна*, манна, панна*, саванна, Жанна, Ганна, Сюзанна;*

• у словах *Ілья, Ульяна, Касьян, Емяльян, Юльян* і словах, утвораных ад іх: *Ілыч, Ульянаў, Касьянавіч.*

144. Прачытайце тэкст, дайце яму заглавак. Да якога тыпу належыць тэкст?

Майстэрня мастака — гэта не проста асобны свет, а цэлая галактыка. Усё памяшканне загрузана карцінамі ў рознай стадыі выканання. Паўсюль і прадметы для аздаблення на-
цюрмортаў, партрэтаў: геаметрычныя фігуры, штучная са-
давіна і агародніна, калоны, розныя дэкаратыўныя «цацкі»
для стварэння шэдэўраў. А пасярэдзіне — мальберт, за якім
сядзіць сам мэтр мастацтва з пэндзлямі і палітрай (*Паводле
Д. Пятровіча*).

шэдэўр

Растлумачце правапіс выдзеленых арфаграм.

Знайдзіце ў тэксце слова, што мае значэнне ‘настаўнік, майстар у
якой-небудзь галіне’.

145. Спішыце сказы, выбіраючы з дужак патрэбныя літары. Растлу-
мачце правапіс слоў з падоўжанымі зычнымі.

1. У Кацінага бацькі была цэлая ка(л/л/л)екцыя самых
розных манет (А. Федарэнка). 2. Жы(ц/ц/ц)ё бывае горкім і
мядовым (М. Башлакоў). 3. Нашым любімым святам было

Купа(л^л/л)е (С. Умец). 4. Той вясной сады на Слу(чч/ч)ыне
цвілі нібыта ў апошні раз (А. Бутэвіч). 5. Па(нн/н)а Ядвіга
зашпіліла каўнер свайго прыталенага кажущка (А. Аляшкевіч).
6. Тра(л^л/л)ейбус спыніўся, па(сс/с)ажыры пачалі выходзіць
(Р. Баравікова).

Растлумачце пастаноўку коскі ў апошнім сказе.

146. Да прапанаваных слоў падбярыце аднакаранёвыя словы з падоўжанымі зычнымі. Запішыце словы парамі.

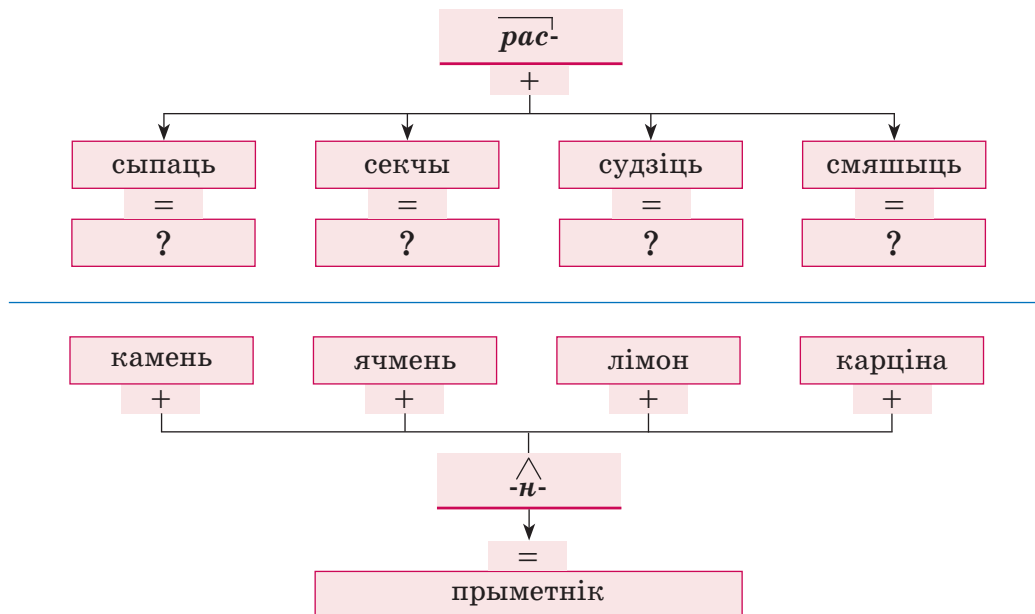
У з о р: камен^ь — камен^{не}.

Вясёлы, разважаць, колас, прамень, лес, снедаць, крыло, дарога.

Ад падаўжэння зычных трэба адрозніваць падваенне, якое ўзнікае на стыку прыстаўкі і кораня, кораня і суфікса: $\overline{\text{раз-з}}$ лаваць, $\overline{\text{ад-д}}$ аць; кон-н ы, асен-н і.

147. Утварыце словы з падваеннем зычных паводле прапанаваных схем.

148. Запішыце прыказкі, падбіраючы да слоў у дужках аднакаранёвыя назоўнікі з падоўжанымі зычнымі і ўжываючы гэтыя назоўнікі ў патрэбнай склонавай форме.

У з о р. *Вялікага дуба з малым (корань) не бывае. — Вялікага дуба з малым карэннем не бывае.*

1. Не тады сабак кормяць, як на (*паляваць*) ісці. 2. Без сала куса няма (*жыць*) у беларуса. 3. За (*багаты*) розуму не купіш. 4. Золата і ў (*сметнік*) блішчыць. 5. Каб (*свіны*) рогі, не саступіла б з дарогі.

 Падрыхтуйце вуснае выказванне на тэму «За багацце розуму не купіш» (тып тэксту — разважанне).

149. Выканайце тэставыя заданні па тэме «Правая падоўжаных зычных».

150. Падбярыце да рускамоўных словазлучэнняў беларускія аднаслоўныя адпаведнікі.

У з о р: *место за углом дома, за домом — завуголле.*

Пребывание в гостях; наступление сумерек; местность, прилегающая к берегу реки; место за забором; место под нижним краем крыши какого-либо строения.

Д л я д а в е д к і: *падстрэшша, надрэчча, гасцяванне, заплоцце, змярканне.*

151. Прачытайце тэкст. У якім сказе сфармулявана яго асноўная думка? Вызначце тып тэксту.

Спішыце тэкст, выбіраючы з дужак патрэбныя літары.

Добра прыпарвае сонца. Каля грушы гойдае(*цц/ц*)а жоўта-сіні чмель. Прыпадае да сукве(*цц/ц*)яў і ад асалоды аж сці-

нае(цц/ц)а ўсім св(а/о)ім калматым
(т/ц)ельцам. Адрывае(цц/ц)а, ад-
вальвае(цц/ц)а ад кветкі. А потым,
каб м(а/о)цней адчуць смак таго, што
высмактаў з яе, высоўвае(цц/ц)а
з ценю на сонца. Надоўга завісае,
дрыжыць, гойдае(цц/ц)а на сонеч-
ным прыпёку. Радасна, сола(д/т)ка
чм(я/е)лю, трапіў у мё(д/т) і пануе
(Паводле В. Казько).

Якое значэнне мае дзеяслоў *пануе*, ужыты ў апошнім сказе тэксту:
а) ‘мае ўладу над кім-небудзь’; б) ‘мае пераважнае распаўсюджванне’;
в) ‘узвышаецца над чым-небудзь’; г) ‘з’яўляецца галоўным’; д) ‘жыве
ў раскошы’?

 Выпішыце з тэксту дзеясловы. Карыстаючыся імі як апорнымі сло-
вамі, вусна перакажыце тэкст.

§ 20. Прыстаўныя зычныя і галосныя, іх правапіс

152. Прачытайце пары слоў.

Па-руску	Па-беларуску
осень	восень
облако	воблака
улей	вулей
улица	вуліца
этот	гэты

Якімі пачатковымі гукамі адрозніваюцца словы ў рускай і беларус-
кай мовах?

Чаму гэтыя гукі атрымалі назву «прыстаўныя»?

Перад якімі галоснымі вымаўляецца прыстаўны гук [в]?